

HET HEILIG BRANDMERK¹

En de Here stelde een teken aan Kaïn. Genesis 4: 15b

Op de vraag: wie was de eerste mens?, antwoordde eens een catechisantje: Kaïn! We kunnen, als we eerlijk zijn, veel voor dat antwoord voelen. Als we zeggen: Adam, dan is daar natuurlijk weinig tegen in te brengen, maar van datgene wat de mens was in de staat der rechtheid², levend in Gods onmiddellijke, mystieke gemeenschap, hebben we geen voorstelling. Dat is geen mens waarop wij gelijken. Dat is zó ver, dat we er alleen mee te maken hebben als met het tégendeel van ons tegenwoordig leven en streven. Daarentegen op Kaïn, op die mens, lijken wij allen, want Kaïn is de *eerstgeborene* van de mensen. De vrouw van Adam werd aanvankelijk *Isja* ('mannin', dat is: uit de man genomen) genoemd, later [*Chawwa*] Eva: 'leven'! – moeder van de levenden. [Gen. 2: 23, 3: 20] Dat Eva nu niemand anders dan deze Kaïn kon voortbrengen, bepaalt ons leven. Zo heet het immers in Genesis 5: 3 dat "Adam een zoon gewon naar zijn beeld, naar zijn gelijkenis". Zelf was Adam naar Gods beeld geschapen, maar zijn kinderen geleken op hem, op zijn staat na de val, deelgenoten van zijn eenzaamheid. De moeder van alle levenden heeft (geen bijzonder verwijt treft haar!) niet anders dan juist deze Kaïn kunnen baren. En zij heeft bevrediging ervaren. Dáárin.

O vrouw die Leven! heet, hoewel ge de vloek draagt, o, Leven-vol-zegen, aan u beleven wij – want uit u zijn wij – dat onze mensenwoorden breken moeten op deze wereld die een verloren wereld is en die nochtans Góds wereld is. En onze verbazing vindt geen einde. Het gehele leven zoals wij dat kennen wordt in de Bijbel gezien als een door ons niet te ontwarren dubbelzinnigheid. Tegen de achtergrond van het paradijs is dit leven een oordeel, gezien tegen de achtergrond van de dood is het genade, want het leven is ondanks de schuld iets wat dóór gaat, in kracht en in schoonheid. En elk uur zweeft als een wonder boven het Niet.

Aangrijpend is dat als Kaïn geboren wordt Eva spreekt over de Messias: "*kaniti*" (ik heb verkregen), "ik heb een man van de Here gekregen" [Gen. 4: 1]. Zij meent juichend dat in haar eersteling de vervulling van de belofte – "En uw zaad, datzelve zal de slang de kop vermorzelen" [Gen. 3: 15] – is verwezenlijkt. Dat kind is haar een zegel en een teken van de belofte in het paradijs haar gegeven. Maar daar werd een ander kind geboren: *Habel*, dat is: zuchtje, adempje, ijdelheid, vergeefsheid. Hetzelfde woord vinden we in de verzuchting van de Prediker: "*Habēl, habelim hakol habēl*" – IJdelheid der ijdelheden, het is al ijdelheid.

---

¹ Over deze Bijbeltekst heeft M volgens opgave van Christiane Berkvens-Stevelinck in de jaren '30 zes (!) keer gepreikt: *Inventaris van het archief van K.H. Miskotte*. Leiden: Universiteitsbibliotheek 1998, 205. De versie van deze preek die in *De Vreemde Vrijspraak* is afgedrukt (Amsterdam: Holland 1938, 3-27) is hoogstwaarschijnlijk gehouden op 30 oktober 1938 in de Amsterdamse Jeruzalemkerk. In zijn dagboek aantekeningen (*Verzameld Werk* 5C. *Uit de dagboeken 1938-1940*. Utrecht: Kok 2018, 366v.) vermeldt M op die datum ook deze titel. Eerdere versies sprak hij uit in Krommenie, Haarlem, Bennebroek, Amersfoort en Semarang (Ned.-Indië). Deze tekst is overgenomen uit *Verzameld Werk* 13. *Preken*. Kampen: Kok 2008, 167-182. De tekst is licht geredigeerd op spelling en interpunctie. De eindnoten zijn of in de hoofdttekst geplaatst tussen vierkante haken (Bijbelplaatsen) of als voetnoten opgenomen, indien nodig aangepast en/of aangevuld.

² De staat van de mens vóór de zondeval. Uitdrukking van Zacharias Ursinus, medeauteur van de *Heidelbergse Catechismus* (1563), in zijn toelichtende tekst: *Het schatboek der verklaringen over de Heidelbergse Catechismus* (1584). Vertaald in het Nederlands door Festus Hommius (1602).

[Pred. 1: 2]

Zo zegt ons de Heilige Schrift: waar wij ons voorstellen vrucht te vergaren, daar komt de dood, de komst van de tweelingbroer duidt al dadelijk op het vergeefse. Daarom: wie leven wekt geeft de dood buit. Het 'verkrege' wordt steeds begeleid door het 'vergeefse'. Als de dood er niet was zou er geen *geslachtsdrift* zijn. Aan deze dubbelzinnigheid lijdt ons gehele leven van de wortel af. Tegen de achtergrond van het paradijs gezien is het een vloek, tegenover de dood is het een zegen dat de lijn van de geslachten vóórtgaat, nergens breekt. Wellust en doodssnik, *drift* zichzelf op te stoten bóven de tijd in het nakroost en de *vermoeienis* die onder het verruisen van de vergeefse tijd zou willen verzinken tot de eeuwige stilte zijn, hoewel ze elkaars tegenpolen zijn, verwant. Dat 'liefde' het hoogste en het laagste kan betekenen, het bijna-goddelijke en het bijna-dierlijke, dat wat maatschappelijk-onmogelijk is omdat het te hoog is, en dat wat op soortgelijke wijze onmogelijk is omdat het te laag is – och dat een mens de wereld uit zou moeten lopen om te ontkomen aan de verwarringen van ziel en bloed!

Een tweede dubbelzinnigheid vloeit daaruit voort, namelijk de zogenaamde *samenleving*. We behoeven geen socialist te zijn om met ironie dat woord op de lippen te nemen. Kaïn haatte zijn broeder Abel, dat was niet slechts het resultaat maar het uitgangspunt van hun 'samen'-leven. Precies zo staat het met de dubbelzinnigheid van onze maatschappij en samenleving: verwachting – vergeefsheid, ten bate – ten koste = Kaïn – Abel. Zie, Kaïn is de zoon van hen die de grens tussen Schepper en schepsel omver hebben geworpen. Kaïn gaat dóór op dit voetspoor en werpt ook de grens tussen zichzelf en de naaste omver. Hij verstaat niet dat de ander er even voluit *is*, óók wil leven. Daarvandaan dat het gebod van de 'naastenliefde' gelden moet opdat de naaste leve, en ook wij, als naaste van die ander, leven mogen. Het gebod geldt al keert het zich tegen ons, het geldt al schijnt het enkel te bestaan om geschonden te worden. Dat de samenleving de mens door de mens wil doen zegenen en slag op slag de mens door de mens laat vernielen, en op zijn best dit bereikt dat zij de mens tegen de mens beschérm... och Eva, levensmoeder, waartoe hebt gij ons gebaard? Maar de derde dubbelzinnigheid vormt het toppunt. Het is de menselijke religie. Welk een onverdraagzaamheid, bovenal in de *godsdiens*! Voor het evangelie wordt door de Heilige Schrift weliswaar alom-geldigheid opgeëist, echter niet op grond van menselijke overwegingen en gevoelens. Het Woord van God is zonder geweld onverdraagzaam ten heil, om vrijheid te scheppen boven alle meningen uit.

De geschiedenis van Israël en van het christendom is echter een voorbeeld van een pijnlijke, een menselijke, een ten hemel schreiende onverdraagzaamheid. Waar gebeurde de eerste doodslag? Bij het *altaar*, waar de mens God naderde met *zijn* gaven. [Gen. 4: 3-5] Kaïn en Abel gaan door de geschiedenis als tweelingbroeders die elkaar naar het leven staan, die het samenleven verstoren en elkaar niet verdragen, als creatuur niet, als medeburger niet, als religieuze mensen het minst van al. Want wat is er geschied bij het altaar? De Here nam Kaïns offer niet en Abels offer wel aan. Kaïn was een religieus mens, natúúrlijk was hij dat! – maar juist daarom verstond hij de vrijheid van God niet. Dat de religie de mens aan een god bindt om hem van zijn minderwaardige naaste te óntbinden, om hem te leren de zegen over anderen als willekeur en onrecht te zien – och, Abel ligt verslagen in het veld, bij het altaar.

Maar is het nu de bedoeling van de Bijbel om Kaïn als schurk voor te stellen en Abel als de vrome? Is de Bijbel zo? Nee! Er wordt in het geheel niets van dit Genesis-gebeuren begrepen als wij niet inzien dat er geen sprake is van een bijzondere kwaliteit die – als natuurlijk mens – Abel boven Kaïn zou bezitten. Hij is uit hetzelfde ouderpaar geboren en heeft deel aan dezelfde schuld. *Abel had – metterdaad – even goed Kaïn kunnen wezen!* Hij had een uur later (of een jaar later) zeker ook Kaïn kunnen doodslaan, bij een volgende offerande. Dát is de leer van de Heilige Schrift, dat ligt in de leer van de erfschuld opgesloten. Voor God zijn allen schuldig en “besloten onder” (Rom. 11: 32) die drievoudige dubbelzinnigheid. Abel wordt in de Heilige Schrift een ‘rechtvaardige’ genoemd [Mt. 23: 35, Hebr. 11: 4], niet op grond van de een of andere zedelijke hoedanigheid die hij boven anderen zou bezitten maar uitsluitend op grond van zijn geloof dat niet uit hem is, doch Gods gave [Ef. 2: 8], krachtens Gods vrijmachtige verkiezing. De vrijmacht van God is bezig te geschieden, haar werk voltrekt zich van uur tot uur. En op zulk een wijze dat, zolang de tijd duurt, de rollen kunnen worden omgekeerd en de bordjes worden verhangen.

De dubbelzinnigheid van het leven wordt homeopathisch genezen in de goddelijke tweeslag van de verkiezing. De Here is de God van Abraham, maar ook Melchizedek kent Hem en zegent de aartsvader. Midden in Midian staat het brandende braambos van de Openbaring. Jethro, Kaïns spruit, is reeds priester van JHWH.³ En omgekeerd: de kinderen van het Rijk worden buitengeworpen, de val van Israël is de rijkdom van de wereld. En God wordt gevonden van degenen die Hem niet gezocht hebben, Hij wordt openbaar aan hen die naar Hem niet gevraagd hebben. [Jes. 65: 1, Rom. 10: 20] Opdat het bij deze gulden regel blijven zou: “Die roemt, roeme in de Here”. [1 Kor. 1: 31, 2 Kor. 10: 17]

Als de doodslag geschied is komt de stem tot Kaïn op dezelfde wijze als eens tot Adam in de avond van het paradijs. [Gen. 3: 9] “Kaïn, waar is uw broeder?” [Gen. 4: 9], dat is: Ik vind hem niet meer op zijn plaats, maar ook: Ik vind u, Kaïn, niet meer op uw plaats, gelijk Ik reeds Adam niet meer vond op zijn plaats. Daarin zou uw ‘roem’ zijn, dat gij te vinden was op uw plaats. Het antwoord is een woord van wrevel en toch ook van verlegenheid: “Ben ik mijn broeders hoeder?” [Gen. 4: 9] Niet enkel echte wrevel, maar ook echte verlegenheid spreekt daarin. Verantwoordelijkheid afwerpen omdat zij ons niet past, toch ook omdat zij ons te véél is, zo te veel dat ze eigenlijk niet van schepselschouders gevergd kan worden – is dát niet het gebaar dat wij van dag tot dag maken? “De stem van het vergoten bloed roept tot Mij van de aarde...” [Gen. 4: 10] De innerlijke onmogelijkheid om op deze aarde goed te leven volgt uit de omstandigheid dat wij een eeuwigheid geleden de ons toegewezen plaats verlaten hebben en niet te vinden zijn dáár waar God ons stelde.

Tot overmaat van ramp klinkt die stem: “Waar is uw broeder?” even indringend tot ons: ‘Waar is uw naaste?’ – is er plááts voor hem? Hoe komt hij tussen de wielen? Ja, iedereen is persoonlijk verantwoordelijk voor hetgeen zijn naaste overkomt in deze ‘samenleving’. Verantwoordelijkheid is de gevaarlijke heerlijkheid van mens te zijn, in deze samenleving,

---

³ Zie resp. Gen. 14: 18vv., Ex. 3: 2, Ex. 3: 1 en Ex. 18: 1-27.

ook economisch gezien. Verantwoordelijk zijn wij voor wat er in China gebeurt.⁴ O zeker, niet voor een berekenbaar percentage, maar zeker zijn wij nooit vrij van wat Adams kroost⁵ doet aan Adams kroost. Mens, waar is uw broeder?

Hoort gij de stemmen? De bloeddroppels zijn het die, in de aarde zinkend, opgaan tot de gedachtenis van God. De luchten zijn vol van de wolken van hun geluid zodat er geen gebed dóór kan en de mensen vragen: waar is God? Hoort gij de stemmen? God hóórt ze, God zou ze horen ook al zou Hij de gebeden niet meer horen. Waar Apachen hun uitvallen doen, waar speculanten het leven van de weduwen vertreden, waar de moordende concurrentie omgaat, waar de rode zee van het bloed ópstuwst bij een rel in de achterbuurt⁶, in de opmars van tanks op het slagveld, en in de vileine ophitsing van de volkeren. Wat is ons samenleven? Wie zijn die 'wij'? Wat ons verbindt dat is dit dat wij de gevraagden zijn, de gedaagden van dag tot dag in een gericht dat nimmer wordt verdaagd. Een vraag volstaat. Het gericht is een vraag. En het gebod is een vraag. En daarin zijn gebod en gericht één en hetzelfde. Dáárom wordt deze vraag gesteld opdat wij zouden gegrepen worden door het gebod: "Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf".⁷ Dit is het eeuwig teken van het geroepen en dus verontrust mensenleven.

Tegenover de kaïnsmoraal stelt Jezus in Mattheüs 5 het "Zo wie ten onrechte op zijn broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht, en wie zegt: gij dwaas! die zal strafbaar zijn door het helse vuur". [Mt. 5: 22] Hoe zullen wij léven nadat de grote Godsvraag ons getroffen heeft: waar is uw broeder? Geen mens kan leven van uitvluchten. En als hij het ópgegeven heeft uitvluchten te zoeken, dan is hij reeds gestorven, een levend lijk. Kaïn zegt: "Zie, Gij hebt mij heden verdreven van de aardbodem en ik zal voor uw oog verborgen zijn; en ik zal zwervende en dolende zijn op de aardbodem, en het zal geschieden dat al wie mij vindt mij zal doodslaan; mijn zonde is te groot dan dat ik ze zou kunnen dragen" [Gen. 4: 14, 13] – hetzelfde woord als: zij kan niet vergeven worden. Dat voelt een ieder die christen is, juist hij die christen is, die de zwaarte van het gebod beseft, die het oordeel van de Bergrede [Mt. 5-7] over zich heen voelt gaan. Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf. Ja zeker! Maar onze zonden zijn te groot dan dat ze kunnen worden gedrágen. Hetgeen ons natuurlijk hart doet concluderen: dus ook te groot, zeker te groot om te worden vergeven. Want vergeving, dat is eigenlijk onrecht, onrecht tegenover de hoge geesten, de gevallen engelen die géén vergeving ontvangen. De zuiverheid van de natuur is door óns gebroken. Kaïn vreest dat de mens zich op hem zal wreken, zoals bij ons die leven altijd onbewust vrees bestaat voor de wraak van engelen, mensen en demonen. De 'verkrege' is nog niet dood zolang de gestalte van de mensen en de vormen van de natuur, het wit van de ogen en de groeven in de boomstammen, het weerlicht tussen de wolken en de nevels boven het moeras hem aanzien in één verwijt, als één gruwelijk geleide van onbekende aanklagers en rechters en beulen. Hoort gij de stemmen? Er is een stem van het bloed, dat roept van de aarde. "Het zal geschieden dat elk die mij vindt mij zal

---

⁴ Na enkele jaren eerder Mantsjoerije veroverd te hebben was Japan in juli 1937 China binnengevallen. Vanaf december 1937 vond de maandenlange 'verkrachting van Nanking' plaats, waarbij 300.000 Chinezen in koelen bloede werden vermoord. Vermoedelijk verwijst M naar deze gebeurtenissen.

⁵ Zie gezang 134, vers 6 (1938).

⁶ Wellicht verwijst M naar het Jordaanoproer in Amsterdam, juli 1934.

⁷ Zie Lev. 19: 18, Mt. 5: 43, 19: 19, 22: 39, Mc. 12: 31, Lk. 10: 27, Rom. 13: 9, Gal. 5: 14 en Jac. 2: 8.

doodslaan.” Op deze wanhoopskreet volgt het goddelijk antwoord van onze tekst. “De Here stelde een ‘teken’ aan Kaïn, opdat hem niet versloeg een iegelijk die hem vond.” [Gen. 4: 15] Laat ons direct vaststellen: *het kaïnsteken is een verbondsteken*, het is een bewijs dat God deze mens met ontferming aanziet in diens moordenaarshart. Gods teken aan de zichzelf ondraaglijk geworden, ogenschijnlijk waanzinnig geworden mens.

Wij lieve, vrome Abeltjes zouden Kaïn (om te beginnen) wel willen isoleren, willen begluren vanuit de vensterruimten van onze kerk, partij of beweging en uitroepen: kijk, dát is Kaïn!, hem verachten en veroordelen in ons verontwaardigd hart. Hoe ontzettend heeft het christendom het kaïnsteken verleugend! Welk een gering en scheef besef er leeft aangaande de diepe zin van dit goddelijk teken, beloofd en teweeggebracht door de ontferming van die God die de zondaar vasthoudt en in bescherming neemt, die niet wil dat de zondaar verloren gaat, blijkt wel daaruit dat ik op zondagsschool en catechisatie dit kaïnsteken nooit anders dan als het speciale teken van allerlei geboefte en gespuis hoorde noemen, een heimelijk stempel ter onderscheiding van de brave, edele, vrome en hoogstaande mens. Ik dacht dan altijd aan bijzonder ongunstige typen met laag ingeplant haar, glurende ogen, vulgair bakkes. Kijk, *daar staat de theologie van de farizeeër ten voeten uit tegenover de zondaar Kaïn*. Dat zit zó diep in ons geworteld dat van onze beste woorden de lucht van de farizeeër nog opwademt. Hoe komt het toch dat we met onze vroomheid dit teken zo radicaal misverstaan? Hoe innerlijk vervreemd zijn we toch van onze broeder! “Waar is uw broeder?” Hij heeft het gedaan, hij heeft het *gedaan*, hij heeft het gedaan, die schurk van de overzij, die onverlaat van het Lombrosotype⁸ die we op een afstand moeten houden, die niet bij ons hoort, die ons bezoedelt en ons besmet: ik was mijn handen in onschuld! [Mt. 27: 24] – mijn kwaad is uit de om-stan-dig-heden te verklaren, maar het zijne uit zijn vuil binnenste. Het farizeïsme is waarlijk niet een specifiek kerkelijk verschijnsel. Zo heeft het marxisme een wit-zwart-schema: arbeider tegenover de bourgeois. Het heeft dit nodig om de massa te activeren. Zonder zélfrechtvaardiging is geen ‘gezonde’ daad mogelijk. Zo heeft Hitler⁹ een wit-zwart-schema nodig: de ariër tegenover de jood. De ariër is de nog juist aan de uitmoording ontkomen blonde Abel, al wat slecht, gemeen, duivels is komt van de joden. ‘De jood’. Zijn neus, zijn hele uiterlijk (benevens zijn griezelige intelligentie) is een ‘kaïnsteken’.

Nee, zegt het teken. Gij zult niet ‘verborgen’ zijn. Mijn ogen waken over die mens. Het hele Oude Testament doet deze woorden van barmhartigheid resoneren in het feit van de opname van de boeken Job en Prediker, deze geschriften vol van de klacht van de Edomitische wijsheid. De gevoelens van Ethan en Asaf¹⁰ (alles wijsheid van vreemde bodem, nochtans gewijd en geheiligd door het ware Israël dat dit teken altijd wel heeft geweten en begrepen) staan mede gegrift in het boek van de heilige leer, mochten vanuit hun dolen op het heilig erf komen.

Onmogelijk is het daarom hier de onderscheiding van een ‘algemene’ en een ‘bijzondere’

---

⁸ De Italiaanse criminoloog en psychiater Cesare Lombroso (1835-1909) veronderstelde dat de ‘geboren misdadiger’, het ‘criminele type’ zich zowel wat betreft uiterlijke als wat betreft psychologische kenmerken van de andere mensen zou onderscheiden.

⁹ Adolf Hitler (1889-1945) als symbool van het nationaalsocialisme.

¹⁰ Psalm 89 staat op naam van ‘Ethan, de Ezrahiet’ (zie Ps. 89: 1). Asaf is de dichter van de zogeheten psalmen van Asaf, Ps. 73-83, ook Ps. 50 staat op zijn naam.

genade door te voeren alsof Kaïn alleen naar het ‘natuurlijk’ leven Gods hulp verkrijgt. De Schrift weet niets van zulke onderscheidingen als ‘natuurlijk’ en ‘bovennatuurlijk’. Eén dood is het waarmee wij zijn bedreigd. En het leven dat duurt is één zolang het duren mag. Leven en adem en ziel, het wordt in het Oude Testament alles met één woord uitgedrukt. En de ‘antithese’ blijft uit Gods oordeel komen: óns verborgen, de lijnen van de geslachten doorkruisend, scheidend en weer verbindend. “En alle vlees zal de heerlijkheid Gods zien.”¹¹ “En alzo zal geheel Israël zalig worden” [Rom. 11: 26].– “Hij heeft ze allen onder de ongehoorzaamheid besloten, opdat hij hun allen barmhartig zou zijn”. [Rom. 11: 32] Het kaïnsteken en het teken van de besnijdenis staan niet zo ver van elkaar af als het ons wellicht schijnt. Beide zijn teken van een ‘*berit*’, een verbond dat van één partij, namelijk God, uitgaat, zodat ‘verbond’ bijna geheel gelijkloidend wordt met ‘belofte’.

De vraag is nu maar of Kaïn zijn teken draagt in het *geloof*, dat wil zeggen: in de erkenning dat het Gods teken is. De vraag is nu maar of hij zich onderwerpt aan zijn verwerping die zijn verkiezing is en dus niet aan eigen zelfstandigheid, vrijheid, heldendom toeschrijft dat hij niet sterft maar leeft, leeft onder Gods hemel, terwijl hij zwervende is op de aarde, leeft in de lucht en in het licht, onder het stille verschuiven van de seizoenen. De vraag is nu maar of het teken hem brandt in de ziel als het zegel van de waarheid: ik heb de eeuwige dood verdiend. En zo staat het nu ook met ons die het vernietigend gebod gehoord hebben: gij zult uw naaste liefhebben gelijk uzelf.

Verkoren om dit te horen staan we voor de beslissing: gelooft ge dat? Laat ge dat stáán: uw gericht, en laat ge dat gelden: ik blijf onder Gods hemel, onder het uitspannel van zijn beloften? Kaïn gelooft als hij Kaïn wil zijn. En wij geloven als wij naast hem willen gaan staan. Er is geen andere uitverkiezing, geen isolement in deze dubbelzinnige wereld van geslachtsleven, samenleving en godsdienst dan dat wij gebracht kunnen worden tot déze wetenschap, dit besef *dat wij aan de zijde van Kaïn staan*, aan de kant van de schurk, *en daarom louter op genade zijn aangewezen*. Geen verkiezing geldt dan op grond van verwerping, geen isolement dan in en ondanks de solidariteit.

Het kaïnsteken, onder primitieve volkeren opgevat als wijding door tatoeëring, het *tau*-teken = het heilige, met schroom en eerbied omhulde, omhoog-geheven teken van de Godheid: de voorlaatste letter van het semitisch alfabet, heeft vele geleerden beziggehouden.¹²

Sommigen zien in de opstaande en dwarse balk van de *tau* het kruisteken dat veel ouder zou zijn dan Golgotha. Wij hebben het maar van horen zeggen. Zeker was het al een oud zinnebeeld, het merkteken van de in god beschermde en gebonden mens, van de godsslaaf, van wie ook wel het oor werd doorboord (Ps. 40: 7).

Hóe oud dit reeds is weten wij niet. Maar dit is ons gezegd om ons uit te beelden *wat het kaïnsteken is – de verbondenheid aan God* ondanks al. De waakzaamheid van God over de

---

¹¹ Miskotte doelt op 1 Kor. 15 waar gesproken wordt van ‘opwekking in heerlijkheid’ (vs. 43) en van ‘alle vlees’ (vs. 39).

¹² Het Bijbelse *tau*-teken (ⲧ) gaat terug op de profeet Ezechiël: “Ga dóór door het midden van de stad, door het midden van Jeruzalem, en teken een teken op de voorhoofden der lieden die zuchten en uitroepen over al de gruwelen die in het midden derzelve gedaan worden” (Ez. 9: 4). Dit teken is vereenzelvigd met het kruisteken (Franciscus van Assisi). Overigens vergist M zich: de *tau* is niet de voorlaatste maar de laatste letter van het Hebreeuwse alfabet.

zwerper, de goddelijke ogen achter de rug van de afgekeerde, opgaand als het morgenlicht van een nieuwe, ongedachte dag.

Wij farizeeërs zouden allen wel in alleredelste verontwaardiging willen heenvallen over die moordenaar, hem willen verscheuren, hem onschadelijk maken, hem voor altijd opsluiten! O dat willen wij zo graag want wij zijn zo goed (al zijn we 'natuurlijk' allemaal zondaren) en Kaïn is zo slecht (al is hij 'natuurlijk' óók een mens). Daarin gaat ook de tekst van de *Matthäus Passion* scheef: als het gaat om Judas' verraad. "*Sind Blitze, sind Donner in Wolken verschwunden?*"¹³ Dat is geen vraag die opkomt in het gelovig hart. Het farizeïsme is overal waar God niet heerst in de harten, dat wil zeggen waar een of andere god wordt gediend, niet de God die de goddeloze rechtvaardigt. [Rom. 4: 5] Maar Deze zegt: Ik verdedig hem, hij is in een verbond met mij. Dat wil zeggen: God *oordeelt* hem: hier is dus geen paradijs meer! Tegelijkertijd *beschermt* God hem: hier hoeft dus de hel niet de vurige muil open te sperren. *Dat ene en zelfde merkteken is derhalve een brandmerk en een schutsteken tegelijkertijd.* Zo ver het branden gaat, zó ver gaat ook de bescherming. De brand gaat dieper dan het schaamrood van ons zedelijk bewustzijn, zo reikt ook de bescherming dieper dan ons gevoel van veiligheid onder de 'voorzienigheid'. Het teken brandt, het teken blinkt, de pijn is er en het licht! Kaïn, gewond en genezen, zal van de tweedracht van zijn wezen blijven weten: "Zo vind ik dan deze wet in mij, als ik het goede wil doen, dat het kwade mij bijligt" [Rom. 7: 21]. Nochtans, "gevangen onder de wet der zonde" [Rom. 7: 23] is hij Góds gevangene. Of zult gij zeggen: hoe kunt ge Paulus en Kaïn in één adem noemen? Laat ik u zeggen dat Paulus zelf daartegen geen bezwaar zou hebben. En gij? Wácht u hier bezwaren te opperen! Hier is tevens het teken dat de dubbelzinnigheid van ons menselijk bestaan opheft. JHWH is de God van Abraham, Izaäk en Jakob, maar óók van Kaïn, zelfs eerder nog van Kaïn. De Here is de God van Israël maar óók de God van de heidenen. Hij is de God van de zedelijke mensen – uit genade – maar óók van de tollenaar. Hij is de God van de kerk maar óók de God van de wereld. Hij is de God van de mens in de staat der rechtheid,¹⁴ doch óók van de gevallen mens. De God van de vruchtbare akker, maar óók van de dorre woestijn. "Het is niet van degene die wil noch van degene die loopt, maar van de zich ontfermende God" (Rom. 9: 16). De eenheid van het eindeloos-dubbelzinnige leven ligt in de goddelijke Raad.

Maar niet genóeg dat het kaïnsteken – wat het ook verder geweest moge zijn – de schuldige mens door gericht en genade vasthoudt, het is ook een demonstratie, een prediking *naar buiten* voor degenen die, om zo te zeggen toevallig, metterdaad géén Kaïn zijn geworden. God kiest partij vóór Kaïn in het ménselijk gericht dat komt, Hij zal niet dulden dat de andere... Kaïns-naar-den-bloede hun zelfkennis en zelfverachting afreageren in een wraak die als recht verkleed wordt. Hij stelt aan Kaïn een merk, een glans, een geheimzinnig-afwerende sfeer waaraan de anderen voelen: hij is taboe, wie hem aantast vergrijpt zich aan zijn God.

Handen áf van Kaïn, roept God tot allen die zijn figuur willen gebruiken om zélf als de vrome man uit te komen. Handen af want hij is in mijn hand. Handen af want uw handen zijn tot

---

¹³ J.S. Bach en Ch.F. Henrici (libretto): *Matthäus Passion* (1729). BWV 244, 17b, koor. (*Sind Blitze, sind Donner in Wolken verschwunden? / Eröffne den feurigen Abgrund, o Hölle, / Zertrümmre, verderbe, verschlinge, zerschelle / Mit plötzlicher Wut / Den falschen Verräter, das mörderische Blut!*)

¹⁴ Zie voetnoot 2.

dezelfde daad in staat, iedere dag, ieder uur. Handen af van mijn vreselijke, mijn arme zoon, van Eva's 'verkrege'ne'. Hij is geen bastaard, hij is niet aangetrouwd, hij is geen 'verre familie', hij is ook nu vlees van uw vlees en been van uw beenderen. [Gen. 2: 23] Allen zijn wij schuldige, gebrandmerkte schepselen die het leven verbeurd hebben. Waar echter het goddelijk teken en werk geschiedt, daar scheidt God ons van de zonden, daar is *datzelfde* verbeurde leven vol van belofte, van de belofte die met volle klaarheid uitkomt in het kruis van Christus.

Wie is Christus? Hij die gekomen is in onze dubbelzinnigheid, Hij past niet in deze dubbelzinnigheid van ons geslachtsleven, onze maatschappij, ons godsdienstig streven. Hij is de Ene en de Eenvoudige en de Eenmalige. En Hij is dat en blijft dat midden in de eindeloze dubbelzinnigheid van ons vlees hetwelk Hij heeft aangenomen. Hij is in Kaïn's gericht gekomen om de belofte aan Kaïn in gerechtigheid te vervullen. Hij heeft het brandmerk van Kaïn's schuld gedragen om het schutsmerk naar recht te kunnen betekenen aan ons kaïnitische voorhoofd. Hij is 'gezonden', is 'gekomen', is 'verschenen'. Het Wonder op aarde. De eenheid van de hemel: gerechtigheid en barmhartigheid ineen. En toen is Adams kroost pas recht openbaar geworden. Toen is de baaierd van onze vervreemding gekomen in het schrille daglicht. Degenen die Kaïn wilden verdoen omdat hij te slecht was, die willen Christus verdoen omdat Hij te goed is. Die tegen Kaïn in opstand kwamen zijn ook en nog veel meer tegen het kaïnsteken, tegen het kruis in opstand gekomen. Zo onder anderen de vrome Saulus. Eén is er gegaan tot het uiterste van de kennis van schuld en dood. Jezus Christus is onder ons gekomen in onze dubbelzinnigheid, door het kruis heen, om ons te verzoenen met God. Wij willen echter niet horen die woorden 'genade' en 'vergeving', wij verwerpen die waanzinnige goedheid!

Wij worden merkwaardigerwijze niet alleen boos om het verkeerde, als wij boze mensen zien, maar wij worden ook – en nog veel meer – boos als we goede mensen zien. En nijdig worden wij als God door het venster van ons leven ziet – dan worden wij zéér onrustig. En woedend worden wij als God in ons midden treedt als één van ons. Zo wordt de wraakzucht tegen Kaïn en de wraakzucht tegen het kruis op een groteske wijze één. "Neem weg, neem weg, kruisigt Hem, wij willen niet dat deze Koning over ons zij" (Lk. 19: 14).

Vraagt ge hoe dit mógelijk is? Hebt gij nog niet verstaan dat wie Kaïn doden wil omdat hij een zondaar is God in het aangezicht slaat, die deze zondaar beschermt tegen het woeden van de vromen? De mens wil niet zien in Kaïn's beeld hoe hij zélf is! Hebt gij zo vaak de Schrift gelezen en nóg niet begrepen wat het inheeft dat Christus vallen moet in de handen van de *vrome* mensen die met Hem doen wat hun behaagt? Hoe zijt ge nog zo verblind, o kerkelijke voortrekker, en kent uzelf niet?

Gij veroordeelt God als Hij Kaïn *niet* veroordeelt. Gij keert u af van Christus als Hij in alle ernst zich keert tot de hoeren en tollenaars. Hoe zijt gij in zo gans bittere gal en samenknoping van ongerechtigheid? [Hand. 8: 23] Wie zal uw ziel uit de knoop halen dan God met de zwaardslag van zijn Woord? Kaïn haat ge omdat ge zélf nog geen kaïnstrekken in u hebt ontwaard. En *het* kaïnsteken, het kruis, brandmerk en schutsmerk over u, veracht ge omdat ge nog vele wegen hebt om met het recht Gods uw verleden te vereffenen en duizend uitvluchten om niet te komen tot de vertwijfelde kreet: mijn zonde is te groot, té ondraaglijk, te onvergefelijk, ondraaglijk omdat zij ons onvergefelijk moet schijnen.

Wanneer wij zonde belijden dan belijden wij dat wij Kaïn zijn, dat wij met hem deelhebben aan het vergoten bloed, dat van onze kant de gemeenschap met God en met de naaste onherstelbaar is gescheurd. Wie belijdt: “Ja, *ik* kost Hem die slagen, / die smarten en die hoon, / *ik* doe dat kled hem dragen, / die smaad, die doornenkroon”¹⁵, die begrijpt zijn feitelijke toestand. Die ook alleen ontvangt zijn kaïnsteken ten heil, op hetzelfde ogenblik dat wij beseffen wie wij zijn herkennen en belijden wij Kaïn in ons. En de bevrijding óver ons! De vreemde vrijspraak! Vreemd in de zin van onverwacht, van onbegrijpelijk. Vreemd omdat een vreemde hier voor ons intreedt. Vreemd omdat een vreemd ‘recht’ hier ingrijpt: een recht dat door een vreemd vonnis te wijzen deze vreemde vrijspraak mogelijk maakt. Evenwel niet naar willekeur. Dit vreemde recht is toch recht, góddelijk recht. God is rechtvaardig dóór barmhartig te zijn. In Christus’ offer wordt ook Kaïn door *recht* verlost. Dit is Gods vrijspraak dat Hij om Christus’ wil geen mens anders wil aanzien dan in de Zoon, de Eengeborene, op wie zijn welbehagen rust en *rechtens* rusten kan.

Het kruis van Christus waardoor wij gebrandmerkt zijn is het eeuwig heilsteken. Dat heeft de kerk beleden van de aanvang af. En wij? – en gij? Hoort gij die stem roepend uit de verte en gaande tot onder deze gewelven waar we op dit onherhaalbaar ogenblik verkeren? Hoort gij die stem van bevrijding? Er is geen antwoord dan de belijdenis: schuldbelijdenis en geloofsbelijdenis. En deze twee zijn één. Maar indien wij *niet* belijden, *niet* erkennen, wee ons, “dan zal over ons komen al het rechtvaardige bloed, dat vergoten is op de aarde, van het bloed des rechtvaardigen Abels af, tot op het bloed van Zacharia, de zoon van Barachia, welke gij gedood hebt tussen de tempel en het altaar” (Mt. 23: 35).

Als we dat beginnen te verstaan (wie komt ‘verder’? – evenwel, het is een voorgoed-begonnen begin¹⁶), dan zijn we ook diep gezegend met ons kaïnsteken, want het strekt ook ons tot bescherming, tot eeuwig heil. Jezus Christus is onder ons verschenen als de waarachtige Abel. Abel zélf kon ook Kaïn zijn geweest, maar Hij... Als in de *Matthäus Passion* Pilatus vraagt: “*Was hat er denn Übels getan?*”, dan antwoordt in de volgende aria de gemeente: “*Er hat uns allen wohlgetan. / Er nahm die Sünder auf und an. / Sonst hat mein Jesus nichts getan.*”¹⁷ Zie, die mens draagt het heilig merkteken die dit mede antwoordt: dit belijden is een belijdenis van schuld.

Het kan niet toevallig zijn dat wij het diepe woord ‘belijden’ gelijkelijk gebruiken voor het geloof en voor de schuld. Inderdaad: er is geen echte geloofsbelijdenis zonder schuldbelijdenis, evenmin als er een echte schuldbelijdenis is zonder geloofsbelijdenis. Belijden toch is onaangetast laten staan, laten gelden. De schuld laten staan. Het heil laten gelden. Wie het heil niet laat gelden die kan de schuld niet laten staan. En wie de schuld niet laat staan maar vergoelijkt, die kan het heil niet laten gelden. Verståán wij dat?

Waar is het teken nu te vinden of te zien? Het kaïnsteken speelt niet ergens in het abstracte, in het wereldruim van de mogelijkheden, het moet ten slotte op ons lichaam staan. Ja! en zo verwijzen wij naar de heilige doop. *Want het heilig doopsel is een kaïnsteken*, teken van de onderdompeling, de besnijdenis, de belofte. Tekenen aan Kaïn! want in het Doopformulier

---

¹⁵ Zie gezang 43, vers 2 (1938).

¹⁶ Vgl. de slotregels van Martinus Nijhoffs gedicht ‘Memlinc’ in *Vormen* (Bussum: Van Dishoeck 1924): “Dit is geen einde nog, maar / een voorgoed begonnen begin.” In: *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Bert Bakker 1990, 126.

¹⁷ *Matthäus Passion*, BWV 244, 47, basrecitatief, en regels uit sopraanrecitatief, 244, 48.

heet het immers “dat we in zonde ontvangen en geboren zijn, dat wij kinderen des tóórns zijn”¹⁸, en dat we zó, als de zodanigen, worden ondergedompeld in de Naam, in de openbaring van de Vader en de Zoons en de Heilige Geest. Wij zijn kinderen van de toorn én wij zijn in Christus ‘geheiligd’.

Brandmerk is schutsmerk. Het brandmerk is tevens – o eeuwig wonder – schutsmerk. Wie het eerste verwerpt, verwerpt ook het tweede. Want deze twee zijn één, ondeelbaar één, nu en in alle eeuwen. Wel heel zuiver wordt wat wij menen vertolkt in dit vers:

*Dit slaat mijn trots, al mijn verdienste neder,
't verlaagt mij diep, maar o, 't verhoogt mij weder!
't Meldt mij mijn heil, die van Gods tegenstander
in vriend verander.*¹⁹

Zó staan wij als kerk, als gelovige, in dit dubbelzinnige mensenleven. Nemen we alles bij elkaar, dan geldt als slotsom van het beste leven: mijn zonde is groter dan dat zij vergeven kan worden. Dat zegt echter juist niet de mens die geen deel heeft aan Gods Woord. *Echte* vertwijfeling is zeer diep, vlakke geesten zijn daarvoor niet toegankelijk. Zij is alleen mogelijk bij degenen die gelóven, die iets van de diepte van schuld en zonde hebben gepeild, die echter ook weten dat er geen grens is van de genade, dat alles mogelijk is voor degenen die zich buigen onder het vreselijk en liefderijk gericht: gij zijt verloren, gij zijt Mijne [Jes. 43: 1], gij zijt *mijn verlorene*. Geloven in Christus, in Hem die alle schuld heeft gedragen, die voor ons in de dood is gegaan, die ons uit elke dood kan en wil opwekken – 't is een goddelijk gebeuren waarbij de gewetens stokken, de geesten duizelen en dat de engelen begerig zijn in te zien.

Kinderen Gods zijn wij. Uit genáde! – hoe zouden wij het anders zien als wij de stem van het bloed gedenken dat van de aarde roept? Wij zijn het echter ook naar recht! – hoe zouden wij het anders kunnen zien als wij het bloed gedenken “dat betere dingen spreekt dan het bloed van Abel” [Hebr. 12: 24]?

Als we evenwel op ons eigen geloof letten dan komt over ons toch weer onherroepelijk het káínsgevoel, dan slaat wanhoop ons vroeg of laat om het hart. Als we vertrouwen op *ons* geloof, op alles wat ‘christelijk leven’ heet, dan staan we er al direct buiten. Zwervend en dolend onder een dichte hemel. Wanneer de kerk gebouwd zou zijn op het geloof van de mensen, och geen bond of loge op aarde zou halfslachtiger en wankelmoediger zijn dan zij. Een dergelijke op eigen vroomheid en eigen werken zich verlatende gemeenschap is alleen te helpen met het verbond, met het káínsteken, doordat zij het heilig doopsel weer aanneemt en aanvaardt naar Gods bestel. Daarom moeten wij telkens terug van het káínsgevoel naar het káínsteken, van ‘ons’ geloof naar de *grond* van het geloof, van de ervaring naar de Belofte, van ons schaamrood naar de branding van het teken, van onze veiligheid naar de bescherming van het teken.

---

¹⁸ Het klassieke Doopformulier van het gereformeerde protestantisme, zie *Dienstboek in ontwerp* (1955), 45 en 47; vgl. *Dienstboek een proeve* (2004), 92 en 111.

¹⁹ Zie gezang 34, vers 4 (1938), *Liedboek voor de Kerken* (1973) 177, nieuwe vertaling.

De Here duldt niet dat anderen op ons wijzen, dat de duivel ons beschuldigt, dat wij zelf ons aanzien in ons zelf. Hij zegt: "Gij zijt Mijne". Wie zal beschuldigingen inbrengen, wie zal ons scheiden...? [Rom. 8: 33, 35]

Een gedicht dat ik liefheb handelt over een roomse gewoonte bij het heilig vormsel (dat is eigenlijk nadere uitleg en toepassing van het heilig doopsel). Het kind wordt tot ridder van Christus geslagen, terwijl het een kaakslag ontvangt. Een klein kind vraagt aan zijn vader een zinnebeeldige herinnering aan het heilsteken: een kruiske.

*'t Eerste dat mij moeder vragen
leerde, in lang verleden dagen,
als ik hikkelde, ongeriefd
nog van woorden, 't was, te gader
bei mijn' handjes doende: 'Vader,
geeft me 'en kruisken, als 't u belieft.'*

*'k Heb een kruiske dan gekregen.
menig keer, en wierd geslegen
op mijn' kake, zacht en zoet...
Ach, ge zijt mij, bei te gader
afgestorven, moeder vader,
't geen mij nu nog leedschap doet!*

*Maar, dat kruiske, 't is geschreven
diep mij in den kop gebleven,
teeken van mijn erfgebied:
die den schedel mij aan scherven
sloege, en hiete 't kruisken derven,
nog en hadd' hij 't kruisken niet.²⁰*

De kerk is gegrond op de heilige doop, op het geloof in de verzoenende en de-zondebedekkende kracht van Jezus Christus die niet is gekomen om zondaren, moordenaars te verderven, maar om ze te behouden. De kerk is niet de vereniging van Kainieten die Abels willen worden, maar de stede waar ook de Abels Kainieten worden om sámen christen te zijn.

Het káinsteken staat boven op de kerk, het steekt af tegen blauwe en grauwe luchten, het wordt gedruppeld op ons voorhoofd, het is op uw bijbel gedrukt, het is gegrift in ons hart, zie het kruis waaraan Jezus Christus het handschrift van onze zonden heeft gehecht. Het káinsteken is met bloed, met onvergankelijk bloed, op deze ganse wereld geschreven.

Gebrandmerkt en bevrijd, getekend en beschut, verworpen en verzoend, bewust van onze uitverkiezing blijven we in het geloof nochtans verbonden met alle vlees. Het kruis is op ons

---

²⁰ Openingsgedicht van de bundel *Rijmsnoer* (1897) van Guido Gezelle. In: *Dichtwerken 2*. Amsterdam: Veen ³1949, 327. Het woord 'hiete' in de voorlaatste regel betekent: zou gebieden [het kruisje] te [derven].

leven gezet opdat in ons zou ópstaan het omgekeerde van wat Kaïn deed: dat we zullen helen en helpen, dragen en offeren, begrijpen en meeleven, dat wil zeggen in de dubbelzinnigheid van geslachtsleven, maatschappij en de godsdienst staan in de liefde. De liefde alleen doet de naaste geen kwaad, zo is dan de liefde de vervulling van de Wet (Rom. 13: 10).

“Milde handen, vriend’lijk’ ogen”²¹ zijn bij dié mensen die gebrandmerkt werden door Gods eigen hand. Al wat idealistische waan van de natuur van de mensen eist begint te ontspruiten in zulke getekenden. Hoe zouden zij niet zeventig maal zeven maal [Mt. 18: 22, Lk. 17: 3v.] vergeven een ieder die tegen hen zondigt? O zwáár is het bij de boosdoeners te blijven, zwáár is het in al ons dolen en in al ons wonen te blijven de gezel van de hoeren en de tollenaars. Te zwaar? Maar “zijn *geboden* zijn niet zwaar” [1 Joh. 5: 3] als wij ze horen als *zijn* geboden, want ook deze zijn heilstekenen aan Kaïn. Tot het bewaren van zijn geboden wordt geen kracht gevonden tenzij wij gebrandmerkt worden en het schutsmerk dragen, tenzij wij het kruis dagelijks op ons nemen, tenzij wij ons de doop her-in-ne-ren. Zoals Paulus zegt: “Zo blijft geloof, hoop en liefde, deze drie, doch de meeste van deze is de liefde”. [1 Kor. 13: 13] Dat betekent niet dat er in ons iets is wat blijft, een zekere kracht, een substantie waaruit we putten kunnen als uit een voorraadschuur, nee het erkent precies het tegendeel, want de klemtoon valt hier niet op ons. Het betekent: zo zeker als Jezus Christus gisteren en heden en tot in eeuwigheid *dezelfde* is [Hebr. 13: 8], zo zeker zal in ons *blijven* kracht tot geloof, hoop en liefde, door zijn levenwekkende, genadige vergeving en heiliging, van dag tot dag.

Jezus Christus is voor ons gestorven opdat er niet meer zou zijn een leven vol moordenaarsinstincten, ook niet een leven van brave, vrome lieden, maar opdat er zou wezen zijn leven in de zijnen. Uit Hem die gisteren en heden en tot in alle eeuwigheid *dezelfde* is en wiens kracht in zwakheid wordt volbracht [2 Kor. 12: 9], is alle heil – rechtvaardiging en heiliging beide. Hij is het die ons stempelt en vormt tot een christelijk leven, dat is: tot het nieuwe leven van de Kaïn die gebógen heeft voor het teken. Dan draagt een menskind weliswaar het brandmerk, doch daar treedt tevens de belofte in werking, daar is de volle gelding en kracht van de belofte: “Niemand zal u rukken uit mijn hand”. [Joh. 10: 28]

Handen af, gij overheden en machten en al gij duivelen, van mijn ‘verkrege’ne’, handen af van mijn gebogen zoon, gij deugnieten alle en gij farizeeërs vooral – zo spreekt de Here God. ‘En deze God is ónze God; / Hij is ons deel, ons zalig lot, / Door tijd noch eeuwigheid te scheiden.’²² Dan rijst, terwijl wij voor ons gevoel wellicht bezwijken onder een ondraaglijke last van zelfverwijt en van aanvechtingen, innerlijk de doopbelofte met meer dan menselijke zekerheid:

*die den schedel mij aan scherven sloege,
en hiete 't kruisken derven,
nog en hadd' hij 't kruisken niet!*

---

²¹ Zie psalm 25, vers 3 (1773).

²² Zie psalm 48, vers 6 (1773).